

PREȚURI OFICIALE ȘI REALE ÎN TRANSILVANIA (PRIMA JUMĂTATE A SEC. XVII)

Prețurile reale, de vânzare-cumpărare, pe piața transilvană medievală, fluctuația lor pe zone, perioade, categorii de mărfuri și sortimente, au mai stat în atenția noastră cu alt prilej. Prelucrând datele referitoare la taxele vamale percepute de oficiul vamal clujean pentru mărfurile aduse în oraș, ca și pentru acelea scoase din Cluj și duse în alte orașe ale Transilvaniei sau în alte țări, am putut stabili prețurile produselor vehiculate de negustorii clujeni pe cca. patru decenii, primele patru ale veacului al XVII-lea¹. Acest răstimp, atât de bogat în evenimente politice pe plan european, este cunoscut pe tărîm economic ca fiind perioada de culminație în Europa centrală a îndelungatului proces de „revoluție a prețurilor“, proces al cărui conținut — salturi repetate și spectaculoase ale prețurilor, depreciere monetară și inflație, spre a aminti aici numai aspecte strict financiar-monetare ale sale — și ale cărui cauze au format și formează obiectul a numeroase studii istorico-economice. Mulțumită informațiilor cuprinse în registrele vamale clujene, am putut înfățișa și curba fluctuației, a creșterii prețurilor în perioada 1599—1637 în Transilvania. Acest studiu necesită însă precizări, cum ar fi relația între prețurile reale — calculate de noi prin înmulțirea taxei vamale tricesimale (a treizecea parte din prețul comercial al fiecărei mărfi) cu de 30—33 de ori — și prețurile oficiale, stabilite periodic sub forma limitărilor de prețuri. În acest scop, de un real folos este confruntarea prețurilor comerciale cu efectivul monetar cuprins în tezaurele monetare ale vremii.

Această cerință impune imediat o precizare fără de care nu se poate porni la lucru. Este vorba despre faptul că atât taxele vamale — bază de calcul pentru prețurile pieții —, cât și prețurile oficiale cuprinse în limitațiile de prețuri sînt specificate în documente sub forma monedei de calcul a vremii, în Transilvania, și anume *florinul cameral* sau *florinul maghiar*, cu subdiviziunea sa, *denarul de calcul*. Aceasta era doar o unitate monetară convențională, aflată într-un raport schimbător cu moneda reală, reprezentată de mulțimea nominalelor autohtone și străine aflate în circulație. Spre a putea gândi în monedă reală, trebuie să convertim florinul cameral în valori nominale de circulație, cum erau: florinul de aur, talerul, groșul cu multipli și subdiviziuni, denarul etc. dintre monedele transilvănene, precum și atîtea nominale poloneze și de tip polonez, ungurești, suedeze, imperiale, din Europa de apus. Lucrînd cu tezaurele monetare medievale, se impune și efectuarea operațiunii inverse, de transformare a valorilor nominale din care se compune cite un tezaur în valori teoretice (florini camerali), raportînd apoi valorile obținute la sumele plătite ca taxă vamală de negustorii clujeni.

Întrucît materialul de referință utilizat îl constituie informațiile registrelor de vamă tricesimală din Cluj în anii 1599—1637, am ales din lungul șir de tezaure

¹ Vezi în special *Fluctuații de valoare vamală la oficiul tricesimal clujean în prima jumătate a sec. XVII*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 239—250.

monetare medievale găsite în Transilvania pe acelea care au ultima emisiune, sau grosul emisiunilor, datînd aproximativ din perioada amintită. Am socotit că o atenție specială trebuie acordată emisiunilor inflaționale, și mai ales acelorale ale Poloniei (între 1614—1627), Transilvaniei (îndeosebi în anii 1620—1625), ca și ale altor state unde „revoluția prețurilor” și-a făcut efectul în sensul deprecierei monedei.

Spicuind din cele aproximativ 200 de tezaure monetare transilvănene cu emisiuni încheiate între secolele XVI—XIX², am ales un număr de 39, a căror cea mai recentă emisiune se eșalonează între 1599 și 1654, iar în majoritatea tezaurelor grosul monedelor se suprapune cronologic cu anii de înregistrări vamale clujene. Cinci din cele 39 de tezaure au emisiunea cea mai recentă fie în 1599, fie în primii ani ai veacului al XVII-lea — ani în care se mai păstrează o relativă stabilitate a monedei —; un număr mai mare, de 22 de tezaure, este ales astfel încît să reflecte o perioadă de acumulare îndelungată, mergînd din veacul al XVI-lea și pînă în anii de criză monetară, sau chiar depășind acești ani, iar 12 tezaure au emisiunile numai din secolul XVII, încheindu-se în anii de depreciere monetară sau cu grosul emisiunilor datînd din acei ani. Prin această categorisire pe bază cronologică — în funcție de anumite schimbări istorico-monetare — am urmărit să distingem dacă există deosebiri notabile în compoziția tezaurelor, deosebiri legate de fenomenele amintite de istorie monetară. Odată constatate aceste deosebiri, se poate trece la confruntarea materialului monetar cu informațiile vamale, spre a efectua echivalările posibile. Notăm că am ales spre exemplificare numai tezaure monetare cu cantități medii sau mari de monede (sute sau mii de piese), pentru ca, la convertirea în monedă de calcul a valorilor nominale însumate, sumele rezultate să corespundă unor cantități mai consistente de mărfuri din înregistrările vamale.

Vom consemna aici principalele rezultate ale investigațiilor.

Constatăm deosebiri între cele trei categorii de monede în primul rînd în privința nominalelor ce compun tezaurele monetare. În tezaurele cele mai timpurii din cele 39, precumpănesc numeric denarii transilvani și ungurești, moneda măruntă de bază și de referință în calcule. De asemenea, în tezaurele mari (în cazul nostru, în cele cu peste 1000 de piese) sînt prezente în cantități imediat următoare denarilor piesele de 1/2 groș, poloneze și de tip polonez, cu valoarea de 2,50 denari, caracteristice perioadelor de stabilitate monetară. Alte nominale de valoare mică și mijlocie (groșul, triplul groș, groșul lat) sînt prezente în cantități mai reduse, ca emisiuni poloneze și de tip polonez (lituaniene, de Riga, Gdańsk, Elbląg, prusiene). Parțial, aceasta este și compoziția tezaurelor ce aparțin celei de a doua categorii, cu monede din secolul al XVI-lea sau chiar mai vechi (sînt unele tezaure cu emisiuni datînd încă din veacul al XIV-lea și încheiate în deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea). Aici, imaginea este variată, diferă de la tezaur la tezaur; totuși, unele trăsături comune se pot desprinde din examinarea compoziției. O prezență constantă, adeseori masivă, este cea a denarilor ungurești din întreg secolul al XVI-lea, dar și a groșilor și triplilor groși polonezi și de tip polonez. În același timp însă apar, uneori în mari cantități, polturile (monede de 1,5 groși depreciate) poloneze, prusiene, precum și groșii lați transilvăneni și ungurești, din perioada de maximă depreciere monetară 1620—1624. Într-un asemenea tezaur, precumpă-

² Materialul, adunat pînă în 1981—82 împreună cu Iudita Winkler și apoi numai de noi, constă din tezaure monetare publicate, ca și din tezaurele inedite aflate în colecția Cabinetului numismatic al Muzeului de istorie al Transilvaniei.

nirea monedelor caracteristice perioadelor de stabilitate, sau a valorilor nominale specifice inflației-deprecierii monetare este un indiciu al rulării mai intense a unora sau altora dintre respectivele valori nominale. Dacă într-un astfel de tezaur mixt întâlnim un număr categoric mai mare de monede cu valoare stabilă decât din acelea depreciate, este verosimil ca primele să fi circulat mai mult, decât ultimele, deci ca ansamblul — sau ansamblurile — din care au făcut parte monedele componente să fi cunoscut mai multe operațiuni marfă-bani, decât în cazul contrar, al precumpănirii de monede depreciate. Înainte însă de a continua această idee, să trecem în revistă și tezaurele aparținând celei de a treia categorii.

Observăm că în compoziția acestor tezaure precumpănesc, cu majoritate absolută, piesele de 1,5 groși (polturile) poloneze și de tip polonez, precum și groșii lași transilvăneni și ungurești. Alte nominale întâlnim în număr mai redus, sau chiar sporadic. Piesele depreciate au și șansa de a fi mai bine conservate, rulînd mult mai puțin, decât antecesoarele lor de dinău prin 1614—1620 (firește, nu avem posibilitatea de a verifica această presupunere).

În ce privește rulajul, prezența în circulația monetară a pieselor componente ale tezaurelor în discuție, am văzut că moneda mărunță și mijlocie care le compune³ a beneficiat de o circulație mai de durată în cazul pieselor cu valoare stabilă, mai efemeră în cazul emisiunilor depreciate. Cum însă materialul nostru comparativ înmănunchează primele patru decenii ale secolului al XVII-lea, ne vedem nevoiți să efectuăm operațiunea de convertire în monedă de calcul (florin cameral, denar ungurese) utilizînd valori ale acestuia din deceniile 1—3 ale veacului. În acest fel, sumele calculate trebuie considerate aproximative și, mai ales în cazul tezaurelor întinse pe 2—3 secole, pasibile a fi înmulțite de cîteva ori, în pas cu frecvența circulației monedelor componente.

Ce se putea cumpăra, așadar, cu banii unui tezaur monetar de mărime cu peste 1000 de piese, de valoare nominală mărunță și mijlocie, pe la începutul secolului al XVII-lea?

Tezaurul de la Băgaciu, jud. Mureș (7341 monede), l-am evaluat la 278,10 florini camerali. Suma ar echivala aproximativ cu cantitatea de 168 piei de țap⁴, ori, de pildă, cu 4550 pălării de Jihlava și o cantitate neprecizată de strecurători din fier⁵. Tezaure mai mici, ca acela de la Cinciș (1567 monede, în valoare de 21,19 fl), sau cel de la Cluj—Mănăstur (1202 piese, valorînd 28,69 fl, deci avînd în compoziție nominale ceva mai valoroase), echivalează cu cantități mai mici de produse, de pildă cu 14 cible de făină de grîu⁶.

Tezaurele monetare care, prin ultima lor emisiune, depășesc mult limita veacului al XVII-lea, ajungînd în pragul perioadei de culminație a depresiunii monetare, prezintă — după cum am arătat — o imagine în genere unitară, cuprinzînd

³ Am omis, de data aceasta, tezaurele — puține la număr — formate din monede de aur sau din taleri. Deși monedele componente vor fi fost angrenate în operațiuni de marfă-bani mai pretențioase, asemenea monede nu formează mijlocul de schimb curent, utilizat în operațiuni comerciale de felul celor taxate la oficiul tricesimal din Cluj.

⁴ Adusă de Bachy János de la Viena, cu tricesima de 8,40 fl (prețul comercial fiind de cca. 277,20 fl); Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fondul Socotelile Orașului Cluj (în continuare: ASC, SOC), 8, XIV, p. 33: 28 septembrie 1599.

⁵ Aduse de la Viena, taxate cu 22,84 fl (prețul comercial = 753,75 fl); ASC, SOC, 8, XIV, p. 6: 17 februarie 1599.

⁶ Tricesimate cu 70 denari, deci valorînd cca. 23,10 (ASC, SOC, 8, XIV, p. 35: 19 octombrie 1599).

mari cantități de monede de tipul groșilor, ori denari⁷. Un tezaur relativ valoros este cel găsit în curtea Conservatorului de muzică Cluj-Napoca, valorii sale de calcul, de aproape 400 de florini camerali, corespunzându-i o gamă variată de mărfuri taxate vamal; dintre mărfurile de import, apreciable cantități de postav, pînă, pălării, obiecte din fier, coloniale, iar dintre cele de export zeci de chintale de ceară, sute de găleți de miere, zeci de animale de jug sau cai, cît și produse alimentare ori mărfuri sudice tranzitate spre centrul Europei.

Numeroasele descoperiri monetare a căror cea mai recentă emisiune datează din anii de criză monetară sau chiar îi depășește se deschid fie prin piese bătute încă înainte de secolul al XVII-lea, fie — perioade mai scurte de batere — prin emisiuni datînd deja din acel veac. Aici emisiunile depreciate sînt prezente cu mai mică sau mai mare pondere, după cum grăitor o documentează tocmai cele două tezaure numeric cele mai mari din întreg ansamblul monetar analizat: tezaurul de la Buzd, jud. Sibiu⁸ și cel, inedit, de la Pălatca, jud. Cluj⁹. În cuprinsul celui dintîi, din 8091 piese eșalonate pe mai bine de un secol (1519—1635), peste jumătate, 4385 monede, sînt groși lați, transilvăneni și ungurești, premergători cronologic deprecierei monetare sau contemporani fenomenului. Un număr de 2218 groși polonezi, germani, transilvăneni sînt în majoritate monede neinfluențate de deprecierea monetară, pe cînd 1478 piese sînt tipice deprecierei monetare, fiind polturi poloneze și de tip polonez. Deci, coexistă monede de calitate, mijloc de schimb mai demn de încredere, cu altele de valoare redusă. În cazul tezaurului de la Pălatca (1528—1654), 7329 monede păstrate din 15.948 bucăți, ponderea este categoric în favoarea monedelor depreciate: 5253 polturi poloneze și suedeze, 1483 groși lați transilvăneni, ungurești, de Brandenburg — aceștia din urmă făcînd parte și din perioada de stabilitate monetară, dar și din cea de depreciere. Firește, la altă scară, dar imaginea este aceeași și pentru tezaurele cu ansambluri mai modeste. Nu e lipsit de interes să vedem, ce cantități de mărfuri corespund (cu aproximație) valorii tezaurului de la Buzd, de 784,03 florini camerali. (Exemplele pe care le-am ales sînt constituite din cazuri de transport cu mărfuri mai multe, aduse sau exportate de unul și același negustor cu o singură ocazie. Ele oglindesc mult mai corect puterea de cumpărare a negustorilor.) Într-un transport din 1630, intră mărunțisuri, hîrtie, pălării, cuțite, obiecte de fier, oțel, toate în cantități destul de ridicate¹⁰. Un alt transport de valoare echivalentă tezaurului cuprinde numai postavuri și piper¹¹. Substanțiale cantități de miere, ceară, animale de jug, produse agricole exportate corespund și ele valorii tezaurului de la Buzd.

Ne oprim aici cu exemplificările; ele ar putea continua, atît în ce privește materialul numismatic, cît și produsele taxate la oficiul vamal clujean. Pînă la o încercare de a înfățișa exhaustiv raporturile de marfă-bani ce se desprind din cele două izvoare documentare utilizate, să facem unele observații întemeiate pe materialul prezentat.

Am văzut că tezaurele monetare pot îmbrățișa perioade mai scurte sau mai lungi, de-a lungul cărora și raporturile monetare pot suferi schimbări: cursul schimbător al unor nominale, dispariția unor nominale și apariția altora, de durată

⁷ Tezaurul de la Cluj-Napoca, Conservatorul de muzică, cuprinzînd 4307 piese eșalonate în anii 1572—1611, cuprinde 4242 tripli groși transilvăneni și polonezi (v. P. Jambor — F. Pap, în *ActaMN*, XV, 1978, p. 331—347). Cel de la Săpîia, jud. Maramureș, din anii 1573—1617, constă din 1300 denari (v. SCN, I, 1957, p. 473).

⁸ Vezi E. Chirilă — Th. Năgler, în *StBruck*, 14 (1969), p. 317—340.

⁹ Cabinetul numismatic al Muzeului de istorie al Transilvaniei, nr. 8a — 1900.

¹⁰ ASC, SOC, 18b, IV, p. 55: 26 august 1630.

¹¹ ASC, SOC, 18b, IV, p. 4: 26 februarie 1630.

sau efemere. Un considerent ce trebuie avut în vedere, în evaluările efectuate, trebuie să fie acela al rulării monedelor componente ale unui tezaur; așadar, echivalarea tezaurilor cu mărfuri care au circulat în perioada finală a emisiunilor acelor tezaure este, prin natura, modul de acumulare a tezaurilor, prin destinul monedelor pînă la a ajunge să facă parte din acele tezaure, o operațiune incompletă, neconcludentă; un tezaur monetar poate valora în realitate dublu, triplu sau de mai multe ori atît, cît se consideră acum îndeobște, luîndu-se ca bază perioada ultimei emisiuni. El, în întregime sau parțial, poate să fi avut un stăpîn, dar și mai mulți posesori, eventual chiar în diferite zone sau țări, unde puteau fi în vigoare diverse cursuri ale aceluiași monede. În această optică, toate reglementările monetare aduse pe parcursul perioadei pe care o cuprind tezaurele monetare, în toate țările de unde provin emisiunile componente, cresc în importanță, putînd deveni, unele din ele, chiar determinante pentru valoarea sau încadrarea tezaurului. Această realitate este demonstrată mai pregnant de tezaurele ce conțin monede din perioade de criză, cum a fost și cea de culminație a „revoluției prețurilor“ în Europa centrală, inclusiv în țara noastră.

FRANCISC PAP

ANEXĂ

1. *Tez. din Cluj—Mănăstur*
1447/92—1599; 1202 buc.
AIIC, 11, p. 290.
Val. (florini de calcul): cca. 28,69 fl.
2. *Tez. de la Cinciș, j. Hunedoara*
1458—1599; 1567 buc.
Cabinetul numismatic al MuzIstTr (în continuare: Cn), 56 — 1904
Val. (florini de calcul): cca. 21,19 fl.
3. *Tez. din Deva*
1506—1599; +5 buc.
SCN, 3, p. 559—561.
Val. (florini de calcul): cca. 0,15 fl.
4. *Tez. de la Băgaciu, j. Mureș*
1399/1413—1600; 7341 buc.
MMKM, p. 47—85.
Val. (florini de calcul): cca. 278,10 fl.
5. *Tez. din Sighișoara*
1501/5—1600; 65 buc.
M, p. 59—61.
Val. (florini de calcul): cca. 0,66 fl.
6. *Tez. din Cluj—Conservator*
1572—1611; +4307 buc.
ActaMN, 15, p. 331—347.
Val. (florini de calcul): cca. 389,85 fl.
7. *Tez. de la Ațintiș, j. Alba*
1506—1616; 690 buc.
NumK, 13, p. 26.
Val. (florini de calcul): +6,90 fl.
8. *Tez. de la Săpția, j. Maramureș*
1573—1617; +1300 buc.
SCN, 1, p. 473.
Val. (florini de calcul): cca. 13,00 fl.
9. *Tez. din Șimleul Silvaniei*
1525—1619; 421 buc.
NumK, 15, p. 84
Val. (florini de calcul): +4,21 fl.
10. *Tez. din Cugir*
1507—1625; 1015 buc.
Cn, 30—1902.
Val. (florini de calcul): +1,50 fl.
11. *Tez. din Zalău, pța Lenin*
1622—1625; 8 buc.
TezMon, p. 27—29.
Val.: cca. 0,16 fl.
12. *Tez. de la Șieu, j. Bistrița-Năsăud*
1351/82—1626; 2424 buc.
Ap, VII/1, p. 505—527.
Val.: cca. 25 fl.
13. *Tez. de la Șeica Mică, j. Sibiu*
1444—1626; 4790 buc.
Dolg, 2, p. 126.
Val.: cca. 157,51 fl.
14. *Tez. nr. 2 din Șimleul Silvaniei*
?—1626; 10 buc.
NumK, 10, p. 28.
Val.: cca. 0,10 fl.

15. *Tez. din Cluj-Napoca, str. Cireșilor*
1614—1626; 13 buc.
SCN, 5, p. 391—392.
Val.: cca. 0,13 fl.
16. *Tez. de la Feleac, j. Cluj*
1508, 1604—1627; 467 buc.
RassN, 30, p. 179.
Val.: cca. 25,43 fl.
17. *Tez. din Zalău, str. Petőfi 3*
1527—1627; 45 buc.
TezMon, p. 66—67.
Val.: cca. 4,04 fl.
18. *Tez. de la Josani, j. Hunedoara*
1540—1527; 1954 buc.
Cn, 90—1904.
Val.: cca. 45,91 fl.
19. *Tez. de la Iacoveni, j. Cluj*
1479/92—1629; 983 buc.
Ap, VI, p. 300—307.
Val.: cca. 62,94 fl.
20. *Tez. din jud. Cluj*
1529—1629; 1130 buc.
Cn, 12—1918/19.
Val.: cca. 92,44 fl.
21. *Tez. de la Mălincraș, j. Sibiu*
1607—1630; 142 buc.
Münz, p. 63—64.
Val.: cca. 6,64 fl.
22. *Tez. de la Biertan, j. Sibiu*
1614—1630; 2633 buc.
NumK, 13, p. 26.
Val.: cca. 50,00 fl.
23. *Tez. din Tirnăveni*
1342—1631; 1497 buc.
Cn, 8—1922.
Val.: cca. 41,02 fl.
24. *Tez. din Zalău*
1628—1632; 11 buc.
TezMon, p. 67/3.
Val.: cca. 0,33 fl.
25. *Tez. din Huedin*
1489—1633; 3187 buc.
BSNR, 70—74, p. 349—368.
Val.: cca. 65,51 fl.
26. *Tez. de la Delenii, j. Mureș*
1508—1633; 929 buc.
Cn, 7—1904.
Val.: cca. 12,42 fl.
27. *Tez. de la Buzd, j. Sibiu*
1519—1635; 8091 buc.
- StBrük, 14, p. 317—340.
Val.: cca. 784,03 fl.
28. *Tez. din Zalău, str. Tompa Mihály*
1611—1635; 244 buc.
ActaMP, 8, p. 301—308.
Val.: cca. 7,50 fl.
29. *Tez. de la Sălăjeni, j. Sălaj*
1616—1635; 2458 buc.
TezMon, p. 33—38.
Val.: cca. 52,45 fl.
30. *Tez. din Tășnad*
1620—1635; 553 buc.
NumK, 7, p. 23.
Val.: cca. 17,00 fl.
31. *Tez. din Zalău, Via Récse*
1595—1637; 19 buc.
TezMon, p. 69—70.
Val.: cca. 0,78 fl.
32. *Tez. de la Varviz, j. Bihor*
1601—1639; 1979 buc.
Cn, 55—1904.
Val.: cca. 58,39 fl.
33. *Tez. de la Mihai Viteazul, j. Cluj*
1538—1641; 498 buc.
StBrük, 13, p. 197—206.
Val.: cca. 6,64 fl.
34. *Tez. de la Corneni, j. Cluj*
1501—1648; 1126 buc.
NumK, 48—49, p. 58.
Val.: cca. 33,78 fl.
35. *Tez. de la Suatu, j. Cluj*
1611—1648; 1303 buc.
TezMon, p. 45—49.
Val.: cca. 42,49 fl.
36. *Tez. din Tășnad — „La aeroport”*
1492/96—1651; 360 buc.
ActaMP, 8, p. 301—308.
Val.: cca. 14,65 fl.
37. *Tez. de la Aghires, j. Cluj*
1533—1651; 1263 buc.
Studia, 2/1965, p. 33—35.
Val.: cca. 101,33 fl.
38. *Tez. de la Pălăta, j. Cluj*
1528—1654; din 15.948 buc., păstrate
7329 buc.
Cn, 8a—1900.
Val.: cca. 372,63 fl.
39. *Tez. de la Arduzel, j. Maramureș*
1620—1674; 414 buc.
TezMon, p. 44—50.
Val.: cca. 12,91 fl.

PRIX OFFICIELS ET RÉELS EN TRANSYLVANIE (1e MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE)

(Résumé)

Les sources d'information historique utilisées dans le présent article sont
a) numismatiques — des trésors monétaires du moyen âge découvertes en Transylvanie, et

b) documentaires — les registres de la douane de la ville de Cluj consignant la perception de la taxe de trentième (1599—1637).

Afin d'établir quelle fut la valeur d'achat des trésors monétaires, exprimée en de marchandises, l'auteur analyse la composition et la période d'accumulation de 39 trésors monétaires dont la dernière émission monétaire ne dépasse pas la moitié du 17e siècle, donc, qui comprennent de pièces monétaires inflationnelles, autochtones aussi qu'étrangères. Puis, il rapporte la valeur de circulation des trésors monétaires (= la totalité des valeurs nominales qui composent chacune d'entre elles) à leur valeur en monnaie de calcul (c'est-à-dire, une valeur conventionnelle, utilisée dans les registres de douane).

En tant que moyens d'échange, les pièces faisant partie des trésors monétaires furent en circulation longtemps et en de plusieurs pays. Leur valeur était soumise aux changements monétaires intervenus. C'est pourquoi, pour rapporter la valeur des trésors monétaires à celle oscillante du marché, on doit connaître et étudier la législation commerciale de différents temps et pays, aussi que l'évolution économique générale dans les périodes desquelles proviennent les trésors monétaires.